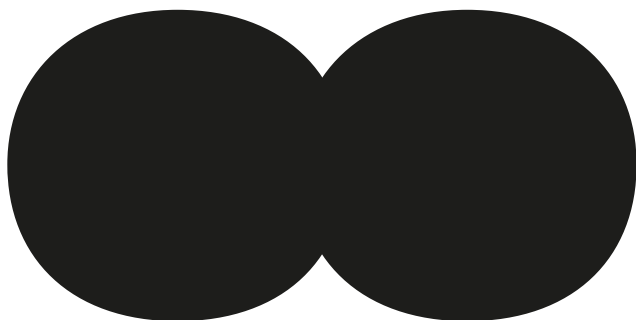
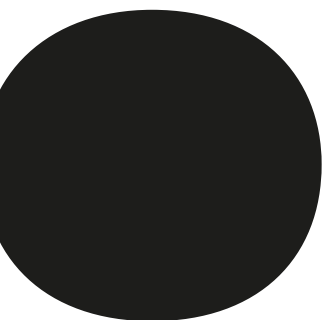

MICHAL TOPOR **BERLÍNSKÉ EPIZODY**

Příspěvek k dějinám filologie
v Čechách a na Moravě
1878–1914

Institut pro studium literatury

Tato publikace vznikla díky podpoře Grantové agentury České republiky
v rámci postdoktorského projektu P406/12/P309
(Berlínské epizody. Čeští filologové v Berlíně /1882–1914/).

LEKTORovali

Mgr. Alice Stašková, Ph.D.

PaedDr. Luboš Merhaut, CSc.

© Michal Topor, 2015

© Institut pro studium literatury, 2015

ISBN 978-80-87899-13-7 [tištěná kniha]

ISBN 978-80-87899-22-9 [PDF]

MICHAL TOPOR **BERLÍNSKÉ EPIZODY**

Příspěvek k dějinám filologie
v Čechách a na Moravě
1878–1914

Obsah

Předmluva 5

Filologové z českých zemí v Berlíně 1878–1889 11

Filologie pod hvězdami moderny 1890–1899 55

Berlín po přelomu století 1900–1903 113

Podzim 1903 – léto 1905 177

Podzim 1905 – léto 1908 221

Léta předválečná: podzim 1908 – podzim 1914 261

Shrnutí 353

Literatura 357

Resümee 373

Jmenný rejstřík 375

Předmluva

[...] věda teoretická se vždy doplňuje s historickou a obě mají společný základ, jímž je filologie nebo archeologie nebo jiná nauka zpracovávající prameny.

KAREL SVOBODA, 1937¹

Dějiny Berlína jako přitažlivé učenecké, resp. univerzitní metropole nelze od-
dělit od proměn, jež město prodělávalo i v jiných životních sférách. Za klíčovou
událost – vzhledem k éře, jíž se bude tato kniha věnovat – lze bezpochyby pova-
žovat pruský triumf ve válce s Francií na počátku sedmdesátých let. V polovině
ledna 1871 bylo ve Versailles proklamací vyhlášeno německé císařství² a kanc-
léř Bismarck a Hohenzollern Wilhelm Friedrich Ludwig von Preußen dohlíže-
li na etablování nové (říšské) prestiže, která se měla odrážet jak v její ideologii,
tak i architektuře, a současně stát – ve směsi mytologie a dynastického kultu (viz
Kipper 2002) – na starobylých základech; jejím centrálním areálem byly logicky
berlínské ulice, prostranství.³

Nově budovaná sláva však předháněla realitu – což neopomněl takřka jízli-
vě zaznamenat pražský filozof a estetik Josef Durdík, který Berlín navštívil jako
turista. „Bydlím ‚pod lipami‘, první to tříde berlínské, vidím braniborskou brá-
nu a na konci lip pomník Friedricha II. Ba pořádek je tu snad až úzkostlivý, ale co
do výstavnosti a čistoty zůstal Berlína daleko za mými představami, [...] s podi-
vením spatříš v ulicích berlínských skutečné struky a přes ně lávky, nemá Ber-
lín posud žádných stok,“ pohoršeně referoval v srpnu 1875 v týdeníku Světozor.
Fascinovalo-li Durdíka něco, byly to zoologická zahrada, Brehmovo akvárium
(otevřené roku 1869), „muzea, v nichžto jsou poklady umělecké a starožitnic-
ké sneseny; zejména jsou oddělení egyptské a nordické pravou studnicí histo-
rických znamenitostí“, a obrazárny. Durdík se v letních dnech vypravil také

¹ Karel Svoboda: Literární věda, její soustava a rozvoj, *Listy filologické* 64, 1937, č. 2, s. 81–102, zde s. 102.

² Srov. Weinholdovu jubilejní úvahu o významu této události – Karl Weinhold: *Zum Gedächtnis des 18. Januars 1871. Rede bei der Erinnerungs-Feier der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin am 18. Januar 1896*, Berlin 1896, případně Adolph Wagner: *Die Entwicklung der Universität Berlin 1810–1896. Rede zur Gedächtnisfeier der Stiftung der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin am 3. 8. 1896*, Berlin 1896 (rektorská řeč), zejm. s. 35–40.

³ Srov. Henry Vizetelly: *Berlin under the New Empire. Its Institutions, Inhabitants, Industry, Monuments, Museums, Social Life, Manners, and Amusements*, 2 sv., London, Tinsley Brothers, Catherine Street, Strand 1878, 1879. Nověji Daus 2007. Viz také Lunačarského poznámku o Wagnerovi, píšícím „kovově znějící pochody na počest vítězů“: „těžkopádná forma jeho hudebních děl má původ v těžce okázalosti vítězného kapitálu, která poznamenala mnohé ulice a náměstí v Berlíně“ (Lunačarskij 1979, s. 363).

do univerzitní posluchárny – „univerzita berlínská leží ‚pod lipami‘ – i poznal jsem několik proslulých profesorův berlínských, zejména též Helmholtze a slyšel jej přednášet fyziku, zrovna partii o spektrální analýze – v mužné, plné tváři jeho pronikavé, ale přece klidné–rozumové oko, takže se člověk až trochu zalekne toho pohledu – ale přednáška sama se mi valně líbiti nechtěla. Ze všech, které jsem poslechl, líbila se mi nejlépe přednáška známého mluvozpytce Steinthala, jenž sice trochu tence, ale zřetelně a elegantně rozpráví. Užívání latiny co jednacím jazyka jest zvláště na filozofické fakultě mnohem hojnější než v Praze. Na dvě osobnosti jsem se zvláště těšil, však byly už z Berlína pryč: totiž na Eduarda Hartmanna, známého původce filozofické soustavy ‚bezvědomého‘, a ještě více na Eugena Dühringa.“⁴

V červenci 1877 se do Berlína vypravil dvaadvacetiletý Bohuslav Bauše, veden zájmy přírodovědnými. Reportáž z jeho pobytu, otištěná počátkem roku 1878 ve Světozoru, se zabývala v první řadě berlínskou zoologickou zahradou, ve vybraných fragmentech–monumentech ale současně nechala vystupovat velkoměstský prostor – militaristický, exotický, rušný: „Od Braniborské brány vede tam [k zoologické zahradě] stinná cesta, po níž zvlášť v neděli pěšky, po omnibusech všeho druhu, po tramvaji, koňmo i v elegantních povozech tisíce lidí spějí pro zábavu i poučení.“⁵

Zmíněná setkání českých intelektuálů – pražského univerzitního profesora a dychtivého přírodopysce – s berlínským prostředím patří do okruhu šťastných, ovšem solitérních nálezu. Studentskou peregrinaci⁶ na trase české země (tj. zvláště Praha, případně Vídeň, kde často studovali Moravané) – Berlín lze naštět sledovat systematictěji: je možné vyjít z údajů rozptýlených v sérii *Amtliches Verzeichnis des Personals und der Studierenden der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin*,⁷ tj. v seznamech studentů (a od roku 1908 i studentek), kteří se imatrikulovali na berlínské univerzitě. Podstatným indexem je zde evidovaná země původu: „Böhmen“ či „Mähren“.⁸

⁴ Josef Durdík: Výlet do Anglie, Světozor 9, 1875, č. 35, 27. 8., s. 411–412, 413; text pokračuje i v dalších číslech: „Z Berlína severním Německem do Rýna Kolína!“ atd.

⁵ Bohuslav Bauše: Berlín. Zoologická zahrada. Akvaria, Světozor 12, 1878, č. 5, 1. 2., s. 57–59; č. 6, 8. 2., s. 70–71, zde s. 58.

⁶ K pojmu akademické peregrinace, byť především v souvislosti se staršími obdobími dějin, srov. Svatoš 1995.

⁷ Dostupné na internetové stránce <edoc.hu-berlin.de/browsing/digi_hist_dokumente>.

⁸ Jen ojediněle jsem u studentů, pocházejících doložitelně z Čech či Moravy, zaznamenal domicil „Österreich“. Nutno podotknout, že tyto soupisy, vydávané od 1830, představují fascinující pramen k „českým“ dějinám všech oborů, jež bylo možné na berlínské univerzitě studovat. Jejich paralelou jsou tzv. matriky, v nichž byli studenti řazeni nikoli podle abecedy, nýbrž tak, jak se postupně zapisovali. Uloženy jsou v archivu Humboldt-Universität zu Berlin (dále A HU). K významu berlínských univerzitních matrik, byť pro starší období, srov. Bahl 2013.

Cílem následujících kapitol je představit – v mezích možného, dostupného, resp. nalezeného – všechny české a moravské protagonisty studentské a jiné mobility, kteří zamířili do Berlína jako do střediska rozvoje filologicky fundovaných oborů.⁹ Tato snaha a sázka na administrativní text–výčet jako základ dalších operací vede k tomu, že budoucí hvězdy disciplín se ocitnou v jedné řadě s těmi, o nichž dnes nejednou není známo téměř nic. Výsledné pojednání si však jen těžko bude moci nárokovat hodnotu prosopografickou – v případě některých berlínských studentů s českým či moravským domicilem jsou zmínka v soupise imatrikulovaných studentů, potažmo dochované, k určitému datu vystavené berlínské univerzitní „vysvědčení na odchodnou“ (Abgangszeugnis)¹⁰ jedinými doložitelnými dokumenty existence (v tom ohledu nabývá každé alespoň skromné osvětlení té které figury významu takřka lexikografického).

Zvláště to platí pro filology–cestovatele, příslušející k německojazyčné vrstvě obyvatelstva Čech a Moravy. Ty přitom mohla k pruskému státu přirozeně pojit užší vazba – na rozdíl od studentů, jejichž zázemí tvořilo především českojazyčné prostředí (ve smyslu drah iniciace, vzdělávání a budování společenského statusu, kariér).¹¹ Umělecké, intelektuální i vědecké působení českých a moravských Němců (resp. těch, kteří němčinu jako rodinný, profesní či úřední jazyk

⁹ Základní obrys dějin berlínské univerzity podal nedávno Charles E. McClelland (2012). Vývoj berlínského institucionálního zázemí jednotlivých disciplín (jejich univerzitního provozování) především v počátcích načrtli Holger Dainat (pro oblasti klasické, germánské a orientální filologie) a Marie-Luise Bott (pro oblasti filologie románské, anglické a slovanské), viz Tenorth – Hess – Hoffmann (eds.) 2010, s. 319–338, 339–392. Viz též – ve vztahu k dobovým pojetím filologické práce – pojednání Wilfrieda Nippela (*Genese und Ausdifferenzierung der Altertumswissenschaften*, tamtéž, s. 199–215) a Henninga Wredeho (*Archäologien – Konstitution und Ausdifferenzierung*, tamtéž, s. 217–236). K dějinám jednotlivých univerzitních pracovišť srov. také Lenz (red.) 1910, zejména pojednání Johanna Vahlena (filologický seminář, s. 208–216), Ulricha von Wilamowitz-Moellendorffa (institut pro archeologii, s. 216–219), Gustava Roetheho (germanistický seminář, s. 222–230), Adolfa Toblera a Heinricha Morfa (romanistický seminář, s. 230–233), Aloise Brandla (anglistický seminář, s. 233–238), Wilhelma Schulzeho (indogermánský seminář, s. 238–239) a Eduarda Sachaua (seminář pro orientální jazyky, s. 239–247). Počátky a proměny berlínské univerzitní nordistické filologie v těsné blízkosti, ba v proplétání s filologií germánskou zevrubně pojednala Jutta Hoffmann (2010).

¹⁰ Velká část těchto dokladů oficiálního ukončení studia (často včetně výčtu zapsaných přednášek a cvičení) je dnes k dispozici v archivu Humboldt-Universität zu Berlin. V řadě případů však taková osobní dokumentace chybí, resp. je velmi sporá; jen zřídka se poté podařilo najít odpovídající doklady ve fondech českých archivů (např. v podobě berlínských indexů Aloise Musila či Edvarda Beneše).

¹¹ Srov.: „Jazyk sdílené zkušenosti objektivuje a v rámci jazykového společenství je zpřístupňuje všem, čímž se stává jak základem, tak nástrojem sociální zásoby vědění [...] Jazyk se stává úložištěm nesmírného množství skupinových sedimentací“ (Berger – Luckmann 1999, s. 70, 71 – kap. *Sedimentace a tradice*). V tomto rámci je nicméně třeba počítat s pestrostí a spletitostí individuálních loajalit, rozhodnutí a cest a s tím, že v realitě životních světů jednotlivých aktérů se jazykově určené oblasti v různé míře prostupovaly, také v souvislosti s regiony pobytu (viz k tomu např. Luft 1996).

preferovali) je sice v poslední době vydatněji zkoumáno, toto úsilí však nutně ne-jednou traskotá na řídkosti a nesoustavnosti archivace materiálů této provenien-ce po druhé světové válce.¹²

Kostru výkladu zakládá zřetel chronologický; počíná podzimem 1878, kdy do Berlína vyrazil Wendelin Toischer, učedník Ernsta Martina, resp. pražské uni-verzitní germanistiky (ještě před jejím rozdělením), a uzavírá ho kapitola věno-vaná letům těsně předválečným a prvním měsícům války (podzim 1914). Portré-ty osobností pracují především s daty získanými z administrativních dokumentů (v rytmu příjezdů a odjezdů), bio-bibliografickými odkazy, drobnými epistulár-ními objevy, úryvky memoárů a dalšími příklady reflexe, kontaktů a vazeb mezi českými zeměmi a pruskou metropolí.¹³ Pouze v případech, kdy lze berlínské stu-dijní mise díky dochovaným pramenům doložit detailněji (tak jako v případech Otokara Fischera či Arne Nováka), tempo se zvolňuje; proměňují se v editora, pro-středkujícího řeč z terénu.

Usilují rekonstruovat, resp. novými postřehy ozřejmit zjevné i tušené (nejed-nou přetržité) kontinuity a spojitosti: dědictví osobních vazeb (např. Max Roedi-ger se vzpomínkou na Arnošta Krause opakovaně vlídně přijímá české studenty), gesta dobrozdání, doporučení (ti, kteří v Berlíně byli, orientují své následovníky a jejich studia), autoritativní vzory, fundující a moderující určité „styly“ filolo-gické práce.¹⁴ Jakkoli synekdochicky, v detailech spjatých s uloženým rámcem,¹⁵ jde tedy o příspěvek k poznání formování filologických disciplín,¹⁶ resp. rozpra-vy, v níž byl pojem filologie v průběhu naznačených desetiletí znovu a znovu, ať

už explicitně nebo implicitně, přezkoumáván, rozkolísáván nebo upevňován, po-hybuje se mezi jednotou, spoluprací a štěpením (srov. Kindt – Müller 2004).¹⁷ Byl jsem si přitom vědom toho, že zvolené rozpětí od filologie „klasické“ přes odvě-tví orientalistiky po obory soustředěné k dějinám starších i novějších forem jazyka a literatury bude riskantní, že zdaleka ne všem partiím již v poslední čtvrtině de-vatenáctého století silně specializovaného vesmíru budu – jsa v první řadě literár-ním historikem, bohemistou – práv a že leccos pozoruhodného přehlédnu. Ostat-ně: dominantními průvodci-komentátory se mi počínaje lety „vynoření“ (1900, resp. 1902) stanou Arne Novák a Otokar Fischer, fascinující proponenti dilemat své i mé „vědy“.

Za cenné rady, otázky, námitky a jiné podněty při přípravě rukopisu a knihy dě-kuji děkuji Evě Taxové, Václavu Petrbokovi, Luboši Merhautovi, Alici Staškové, Zuzaně Jürgens, Evě Jelínkové, Lucii Bartoňové, Jiřímu Císlerovi a Tereze Štecho-vé, vděčně se obracím také k těm, kteří mi zejména v badatelnách Archivu Uni-verzity Karlovy, Literárního archivu Památníku národního písemnictví, Archi-vu Akademie věd České republiky, Archivu Národního muzea, Národního archivu a archivu Humboldt-Universität zu Berlin – leckdy s takřka nepatřičnou trpěli-vostí a vsřícností – prostředkovali potřebné materiály.

¹² Jak před lety konstatoval Carlo Ginzburg: „každý pohled na realitu je nejen hluboce selektivní a dílčí, ale odvíjí se také od mocenských vztahů, které možností přístupu k dokumentaci ovlivňují celkový obraz, jež po sobě společnost zanechává“ (Ginzburg 2013, s. 45).

¹³ S vědomím, jak radostné by bylo dokonale dostát nároku vytyčenému Michalem Svatošem: „Historik si již nevystačí s katalogy posluchačů a matrikami promováných, univerzitními úředními knihami nebo seznamy přednášek a vyučujících, ale musí vzít v úvahu širokou škálu pramenů biografického rázu, vlastní odbornou a literární produkci, měl by spolehlivě znát nejen dobový kontext a realie dané školy, ale i rodinné, školní a sociální zázemí zkoumaného okruhu osob. Měl by ovšem také vědět, co bylo obsahem knihoven, které formovaly jejich profil, měl by znát vývoj jednotlivých univerzitních disciplín atd. atp.“ Ostatně sám pisatel dodal: „Již tento výčet stačí, aby bylo zřejmé, že je to úkol nad síly jedince“ (Svatoš 1999).

¹⁴ K pojmu „stylu“ jako více či méně záměrného, reflektovaného projevu určité osvojené metodologie viz Werle 2005, s. 23–30. Součástí peregrinační zkušenosti byly nesporně konfrontace (nejednou svůdné k nápodobě, či odpuzující) s určitými typy učenecko-pedagogické fyziognomie, s různými formami realizace akademického habitu (srov. sondy, jimiž Rainer Rosenberg na poli dějin německé germanistiky rozvinul Bourdieuv koncept „člověka akademického“, Bourdieu 1992, Rosenberg 2009).

¹⁵ Viz proti tomu kupříkladu „textarcheologické studie“ Johanny Wolf, pozoruhodně v postupných sondách, na pozadí podstatných paradigmatických posunů, osvětlující dějiny německé romanistiky (Wolf 2012).

¹⁶ Srov. Nebrigovy úvahy o pojmu disciplíny v souvislosti s formováním (germanistické) rozpravy o básnictví (Nebrig 2013, zejm. s. 12–52 /kap. *Moderne Literatur und Philologische Bildung*/).

¹⁷ Proměny v pojetí dějin věd v posledních desetiletích nedávno poučně vyložili Lucie Storchová a Jiří Růžička; inspirativním shledávám mj. poukaz k úvahám Hanse Jörga Rheinbergera – k chápání „vědecké práce“ (a tedy snad i práce filologické, literárněhistorické apod.) jako „procesu utváření diferencí“: „Význam tedy nevzniká tím, že by výzkumníci odkazovali k něčemu reálně existujícímu vně, ale ‚pouze‘ prostřednictvím odkazů na jiné označující. Takovýto proces ‚vykládání stop prostřednictvím jiných stop‘ ovšem zůstává otevřený, význam se v něm nikdy nefixuje definitivně. Během výzkumu se pak některé difference stabilizují jako poukaz k ‚novému‘ (jako objevy). Teprve zpětně se mezi nimi utvářejí rétorické vazby, jež výzkum popisují jako ‚cestu vedoucí k výsledkům‘“ (Storchová – Růžička 2014, s. 278–279; autoři zde citují z Rheinbergerovy knihy *Experimentalsysteme und epistemische Dinge* /2001/).

Filologové z českých zemí v Berlíně 1878–1889

Červená kabelka aneb Jan Gebauer a metropole nad Sprévou

Počátkem roku 1879 odjel Jan Gebauer do Berlína, strávil tam tři týdny:

Prof. Jagić, těše se zvláštní důvěře, získal na čtyři neděle rukopis z Wittenberga, a pozval srdečně otce, aby byl na ten čas, který bude práce vyžadovat, hostem v jeho domácnosti.¹

Tatínek, který dostal na tuto práci 50 zl. od Matice české, přijal Jagićovo pozvání. Po denní práci procházivali se pak oba filologové, které věkem dělilo jen několik týdnů, po metropoli nad Sprévou.

Temperamentní Jagić ukazoval a vykládal klidnému Gebauerovi pamětihodnosti města.

Přišli na Kurfürstenbrücke a prohlíželi sochu velkého kurfirsta od Schlütra.

„Vidíte, až vás Prusáci dostanou, udělají z vás samé takovéhle nebožáky,“ upozorňoval Jagić na zuboženou postavu, která měla zřejmě [představovat, MT] slovan-
ský typ, umístěnou na spodku pomníku. [...] Když se tatínek vrátil, vypravoval nám mnoho o svém pobytě v Berlíně, o životě v tak velkém městě, a na maličkém albu, které přivezl, nám ukazoval a popisoval věci, které viděl.

Dlouho jsem nosila malou, červenou kabelku, kterou mi odtamtud přivezl a která se mi zdála neobyčejná.

(Gebauerová 1926, s. 166–167)

Vatroslav Jagić tehdy sám zastupoval berlínskou univerzitní slavistiku,² od počátku svého zdejšího působení měl blízko k nestorovi berlínské germanistiky Karlu Müllenhoffovi:³ ještě v únoru 1880 přednášel v kruhu prestižní „středeční společnosti“, kam vedle Müllenhoffa patřil např. i archeolog a historik umění Ernst Curtius, o počátcích církevně slovanského jazyka.⁴ Než téhož roku Jagić odešel do Petrohradu – v Berlíně ho vystřídal Aleksandr Brückner –, přispěl svým dobrozdáním k tomu, že v lednu 1880 byl do pozice vedoucího nově ustaveného

¹ Srov. *Žaltář wittenberský, k tisku připravil a výklady i slovníkem opatřil Jan Gebauer*, Praha 1880, s. XXXIV–XXXV. Viz též Gebauerův dopis Josefu Královi z 19. 1. 1879: „Byl jsem tyto dni v Berlíně a srovnával jsem si tam svou kopii staročeského žaltáře, řečeného Wittenberského, s originálem“ (Svatoš 1989, s. 177; též Sylaba 1992, s. 159–167). V pozůstalosti Jana Gebauera se dochoval dopis, kterým mu V. Jagić 23. 12. 1878 oznamoval, že rukopis má dočasně v Berlíně (LA PNP, f. Jan Gebauer).

² K okolnostem zřízení berlínské „katedry slavistické“ v kontextu německé slavistiky srov. Murko 1937, s. 468–479 (původně otištěno v *Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik* 12, 1917, s. 225–252, 295–320).

³ Jagić 1930, s. 303, srov. též Murko 1940 (edice dvou vzpomínkových dopisů někdejších Jagićových berlínských žáků – Felixe Hartmanna a Georga Heinricha Mahlowa).

⁴ Srov. Bott 2010, zejména s. 384, též Kurz 1971.

pražského slovanského semináře zvolen nikoli Martin Hattala, ale právě Gebauer; navíc se Jagić tehdy netajil tím, že Gebauera – který již roku 1877 přispěl do berlínského časopisu *Archiv für slavische Philologie* (srov. Gutschmidt 1992) – doporučil pruským úřadům jako svého možného nástupce na slavistice berlínské (Gebauerová 1926, s. 171–172; Jagić 1930, s. 384–385).⁵

Gebauerova cesta do Berlína byla ryze badatelská, jeho přístup k textu, uvažování o něm a zacházení s ním, byly v té době již ustáleny. Úkolem filologa je pro něj systematické restaurování, prověření a zpřístupnění „památky“ (Denkmal);⁶ edice – dominantní, prestižní odborný žánr – je budována jako ekvivalent, co nejobtížnější, k detailu citlivý přepis fyzicky obtížně dostupné archiválie. Takovýto přepis měl de facto archiválii zastoupit, učinit ji – vždy za cenu ztráty určité informace – disponibilní a diskutovatelnou:

[...] veledůležitě jest poznati pozitivní data, která jsou obsažena v jazyce samém a bez nichž všeliká kombinace má půdu pod sebou vratkou a vodí k výsledkům nejen nejistým, nýbrž i absurdním. Poznání však takového nelze dobývat jinak, než zkoumáním jazykových památek, a k tomu zase jest potřebí, aby ty památky staly se přístupnými, aby byly vydány ve věrných tiscích.⁷

V komentáři k edici Žaltáře wittenberského věnoval Gebauer (paleograf) pozornost materiálním kvalitám originálu (typu písma, barvě, proporcím – včetně např.

vzdálenosti mezi řádky, počtu řádků na listu apod.) –, jako by usiloval vytvořit písemný inkarnát jedinečného exempláře, v duchu „pozitivistického snu o řeči“, „řeči-obrazu“ (Foucault 2007, s. 229). V edici Žaltáře wittenberského Gebauer navíc čtenářovu představivost vybavil vizuální pomůckou: připojil fotolitografie dvou vybraných stránek kodexu, pořízené „v ústavu bratří Burchardův v Berlíně“ (s. XL).⁸ „Staročeská“ památka byla fetišem, plným stop, svědectví:⁹ východiskem ke spekulacím o „provenienci“, o autorovi, o překladatelské, opisovačské praxi, ke zkusmým zasazením textu do nutně řídkých, fragmentárních řad jazykově–literárních, na horizontech stanovených „pravidel“ proměn jazyka (na všech úrovních, počínaje hláskoslovím) a znalostí podobných dokumentů, „žánru“.¹⁰ Tvorba edice, včetně komentáře a dalšího aparátu, představovala vrcholný výsledek odborné činnosti, ukázkou takřka detektivních, srovnávacích a kombinatrických schopností, současně se jí autor zapojoval do určité části odborné (aktuální i tradované) rozpravy; využití či přezkoumání a revize cizích tvrzení a edičních počínů patřily ke znakům solidnosti:

[...] jakákoli disciplína definuje samu sebe souborem předmětů, celkem metod, uceleným korpusem propozic, jež jsou považovány za pravé, jistou hrou pravidel a definic, technik a nástrojů [...] aby nějaká propozice náležela k botanice nebo k patologii, je třeba, aby odpovídala podmínkám, jež jsou v jistém smyslu přísnější a složitější, než je čistá a jednoduchá pravda. Musí se obracet k určité rovině předmětů [...] propozice k tomu, aby mohla náležet k určitému oboru, se musí vepsat do určitého typu teoretického horizontu¹¹ (Foucault 1994, s. 17, 18)

Součástí dominantní filologické rozpravy na přelomu let sedmdesátých a osmdesátých 19. století byla snaha o definitivní rozřešení sporných otázek, tedy i otázek tzv. pravosti či padělanosti českojazyčných archiválií, tak jako v případě staročeského zlomku svatojánského evangelia, jímž se tehdy Gebauer zabýval. V přednášce v Královské společnosti nauk 15. prosince 1879 a poté obsírněji v samostatné

5 V prosinci 1901 Gebauer v rámci polemiky s Janem Kvíčalou (reaguje na Kvíčalovu poznámku o nevděčnosti; vždyť právě on, Kvíčala, počátkem osmdesátých let „způsobil“ „mé rychlé povýšení z extraodináře za ordináře“) napsal: „vím, že tu velice vážil projev filozofické fakulty berlínské, která 1880, podávajíc svému ministerstvu návrh o nástupci po prof. Jagićovi, uznala a vyslovila, že bych se výborně hodil za řádného profesora slavistiky na univerzitě berlínské, kdyby má vědecká činnost podle úkolu mně předepsaného nebyla příliš speciálně k českému jazyku a české literatuře obrácena“ (Jan Gebauer: „Odpověď“ p. dv. r. prof. Kvíčalovi, *Listy filologické* 28, 1901/1902, příloha *Několik slov k otázce pana dvor. rady prof. Kvíčaly, redaktora Českého musea filologického, o panu dr. Václ. Flajšhansovi*, s. 7).

6 Metodiku vydávání „starých textů“ Gebauer formuloval již v článku *O přepisování textů staročeských, se zvláštním ohledem k Rukop. Královédvorskému* (*Listy filologické a paedagogické* 2, 1875, č. 2/3, s. 167–180). Jako reprezentativní realizaci žánru „památek“ srov. germanistickou řadu *Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII. – XII. Jahrhundert* (1864–1892; ed. Karl Müllenhoff, Elias von Steinmeyer a Wilhelm Scherer). Pozoruhodným svodem dobových představ o celku filologických sfér je kniha Augusta Boeckha *Encyclopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften* (Leipzig, 1877, ed. Ernst Bratuscheck), po Boeckhově smrti († 1867) sestavená na základě jeho přednáškového cyklu. Obrysový výklad povahy pohybů mezi filologií a etabloující se vědou literární v 19. století podali Lutz Danneberg, Wolfgang Höppner a Ralf Klausnitzer ve 3. svazku kompendia *Handbuch Literaturwissenschaft* (Danneberg – Klausnitzer 2007, srov. též Řezníková 2000).

7 Jan Gebauer: *Quattuor Evangeliorum codex glagoliticus, olim Zographensis nunc Petropolitanus. Characteribus cyrillicis transcriptum notis criticis, prolegomenis, appendicibus auctum editit V. Jagić. Berolini 1879, Listy filologické a pedagogické* 6, 1879, č. 1, s. 172–173, zde s. 172.

8 Königliche Hof-Steindruckerei bratří Burchardů patřila k renomovaným firmám spolupracujícím s berlínskými učiteli: v polovině roku 1881 kupř. vytiskla bibliofilskou edici spisku *Der Schelmen Zunft Thomase Murnera* z roku 1512, připravenou a uvedenou v rámci řady *Deutsche Drucke älterer Zeit in photolithographischer Nachbildung* Wilhelmem Schererem.

9 Felix Vodička psal o „filologické akribii, účtě k textu a srovnávací metodě“, tj. „metodách klasické filologie“, jako o prospěšných základech studia „textů literatur národních“ – v doprovodu „kritického a vydavatelského zájmu“. Gebauerovo „filologické prozkoumávání materiálu staročeské literatury“ Vodička spojil s pozitivistickým „empirismem“ (Vodička 1942, s. 313–318).

10 K nutnosti extrapolací, tj. konstruování obecnějších představ na základě dostupných faktů, „právě ve spojitosti se staršími vývojovými fázemi jazyka“, srov. Kučera 1992.

11 Podnětně je v poslední době v oblasti „dějin vědy“ rozpracována pojmová triáda styl, škola a disciplína, srov. Danneberg – Höppner – Klausnitzer 2005, dostupné též z <http://fheh.org/images/fheh/material/disziplin-schule-stil-v02.pdf> [cit. 17. 5. 2014].

brožuru znovu nechal vystoupit Jagiče a spolu s ním berlínského historika, profesora Wilhelma Wattenbacha (1819–1897), jako garanty určitého soudu: „V únoru 1880 poslal jsem prof. V. Jagičovi do Berlína fotografický otisk celé lícni strany EJ (sloupce A, B, R) za tím účelem, aby jej předložil prof. Wattenbachovi a požádal o jeho úsudek. Prof. Jagič učinil tak a napsal mi (3. června a 13. srpna 1880), co prof. Wattenbach podle fotografie předložené o EJ usoudil: že totiž nečiní na něho dojmu, aby nemohlo býti pravé.“¹²

¹² Jan Gebauer: *Staročeský zlomek Evangelia svato-Janského a filologická svědectví o jeho původu*, Praha, Matice česká 1881, s. 136.

Johann Kelle, Ernst Martin a jeho kruh, Wendelin Toischer

Český učenec Gebauer se celkem pragmaticky příležitostně obracel s žádostí o radu a pomoc na několik vstřícných berlínských kolegů; se svými berlínskými kontakty byl ovšem v českojazyčných kruzích patrně výjimkou. Vzdělávací a učenécké instituce dynamicky se rozvíjející pruské, říšské metropole vábily na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let především příslušníky německé menšiny usazené v tzv. českých zemích.¹³ Tito také – v první řadě – zprostředkovávali Berlíňanům představu o „českém“ světě (míněno teritoriálně, tedy sdíleně, i jazykově, tedy často odděleně, v distanci), se středem v interiérech pražského Německého domu a v činnosti spolku Concordia.¹⁴ S nimi je – navzdory nepominutelnému, živoucímu napětí mezi ideami rakušanství a velkoněmectví¹⁵ – třeba počítat jako s pohostinnými ostrovy, obrácenými vstříc berlínským impulzům a importům. Podstatným styčným bodem byla pražská

¹³ Řada z nich do Berlína odcházela a mohla svým krajanům vytvářet zázemí. Auguste Sobotka se po měsících, jež v průběhu šedesátých let strávila v berlínském dívčím penzionátu Jesenius, do Berlína definitivně přesunula roku 1871 po svatbě s tamějším továrníkem Benno Hauschnerem (Teufel 1991, s. 57–58). Roku 1876 odešel z Prahy do Berlína také její bratranec Fritz Mauthner – svou berlínskou zkušenost mimo jiné zachytil v románové trilogii, věnované společenskému životu v Berlin-Westen (*Quartett*, 1886, *Fanfare*, 1888, *Villenhof*, 1890; Zimmermann 1991, s. 49–50, k okolnostem Mauthnerova odchodu do Berlína srov. též Kühn 1975, s. 128–129). V deníku *Bohemia* lze následně číst řadu Mauthnerových „berlínských dopisů“ (podepisováni F. M.). V Berlíně pobýval v první polovině osmdesátých let také Julius Lippert, publikoval zde několik respektovaných prací v oboru mytologických bádání (resp. v oblasti dějin kultury) – srov. Josef Král: O nynějších směrech bádání mythologického, *Listy filologické* 15, 1888, s. 224–242, 332–345, 413–431, konkrétně na s. 430; dále Julius Lippert †, *Bohemia*, 12. 11. 1909 (večerní vydání), s. 3; † Julius Lippert, *Prager Tagblatt*, 13. 11. 1909, s. 3.

¹⁴ Z iniciativy spolku Concordia přednášel v Praze koncem roku 1875 drážďanský Hermann Hettner (referát – *Bohemia*, 7. 12. 1875, s. 5, 8. 12., s. 5); v říjnu 1882, v souvislosti s přednáškou, jež měla proběhnout v Německém domě, byl Erich Schmidt „z Vídně“ Bohemií představen jako „bezesporu jeden z našich nejznamenitějších mladých literárních historiků, který se – vycházejí ze Schererovy školy – spojením vědecké důkladnosti a spolehlivého soudu postavil jako rovnocenný vedle svého mistra“ [úryvek přeložil MT, což platí i pro další překlady z německojazyčných pramenů, pokud nebude uvedeno jinak]. Schmidt přednášel o Heinrichu von Kleistovi (srov. Concordia-Vorträge, *Bohemia*, 22. 10. 1882, s. 8; referát o přednášce, včetně citací – *Prager Tagblatt*, 6. 11. 1882, s. 2; resp. *Bohemia*, 6. 11. 1882, s. 4). Ke Schmidtovu vídeňskému působení viz např. Murko 1949, s. 45–46.

¹⁵ Srov. „Patříte celou svou podstatou do metropole, a že jste se odhodlal k odvážnému rozhodnutí opustit Vídeň a plně zůstat Němcem, patříte k nám, patříte do Berlína“ (Theodor Mommsen Wilhelmu Schererovi, 25. 5. 1877, Scherer 2005, s. 278–279); srov. též Müller 1983, Zeman 2011.

česko-německá univerzita. Na její filozofické fakultě kupříkladu počínaje rokem 1879 působil Carl Stumpf, žák a později přítel Brentanův (srov. Stumpf 1919; Brentano 1989) – mimochodem: jeden z mála pražských přispěvatelů *Deutsche Literaturzeitung*¹⁶ – a strýc Wilhelma Scherera.¹⁷ „Brentanova filozofie byla Karlem Stumpfem, rodilým Bavorem, vynikajícím psychologem hudby, který tu učil od r. 1879–1884 a pak odešel do Halle a později do Berlína, kde podnes působí, přenesena do Prahy a zůstala tu vládnoucí soustavou až do dneška,“ konstatoval v roce 1920 August Sauer (s. 112), cituje ovšem také Stumpfova slova: „S tím, že jsem vyhověl [na podzim 1884] povolání do Halle, Brentano nesouhlasil. Shledával v tom jakousi nevděčnost k Rakousku, kde se mnou vlada dobře jednala. Já však zatím myslím, že jsem své povinnosti k státu poctivě splnil a byl jsem živějším v Praze fyzicky a duševně tak zničen, že jsem návrat do spořádaných a klidných poměrů pozdravil jako vykoupení“ (tamtéž, s. 117; Sauer citoval podle: Kraus 1919, s. 138).

V sedmdesátých letech strávil několik měsíců v Berlíně pražský klasický filolog Alois Rzach (nar. 1850 v Pacově): poslouchal přednášky Adolfa Kirchhoffa, Johanna Vahlena, Johanna Schmidta, Heinricha Steinthala, Theodora Mommsena či egyptologa Karla Richarda Lepsiuse. Roku 1876 se Rzach habilitoval na pražské univerzitě, v roce 1884 byl jmenován mimořádným profesorem německé univerzity.¹⁸ Také pražský orientalista Alfred Ludwig studoval v letech 1855–1857 v Berlíně a navštěvoval přednášky Albrechta Webera (o sanskrtu), Augusta Boeckha a Moritze Haupta (Sicherl 2003, s. 397).¹⁹ Roku 1881 se Ludwig stal členem *Deutsche Morgenländische Gesellschaft*,²⁰ jež sice nesídlila v Berlíně, nýbrž v Lipsku, její podstatou nicméně byla spolupráce napříč německými orientalistickými

pracovišti, v Berlíně např. rabínským seminářem (*das Rabbiner-Seminar*) a královskou univerzitní knihovnou, k oficiálně spřízněným institucím od roku 1877 patřila též pražská univerzitní knihovna.

Zásadní význam v udržování živých vazeb mezi Prahou a Berlínem – jedním z nesporných center germanistického „transferu vědění“ (Werle 2012) – měl seminář pro německou filologii, který na půdě pražské filozofické fakulty vznikl v roce 1874. Jak Johann Kelle, tak Ernst Martin, kteří se na jeho založení podíleli, byli již svým životaběhem připoutáni k Berlínu. Kelle (nar. 1828 v Řezně) v letech 1848–1854 studoval v Mnichově, v letech 1855–1856 pobýval v Berlíně (srov. Pokorná 2001), stýkal se tehdy mj. s bratry Grimmy.²¹ V březnu 1857 se stal profesorem pražské germanistiky. Byl v kontaktu s řadou pozoruhodných osobností napříč germanistickými pracovišti, včetně Berlína – viz dále úryvky z jeho korespondence s Konradem Hofmannem, Eliase von Steinmeyer či Wilhelmem Schererem. I Ernst Martin (1841–1910) studoval v Berlíně, a sice počátkem šedesátých let – pod vedením Karla Müllenhoffa; k jeho spolužákům patřil mj. i Wilhelm Scherer. Roku 1862 Martin v Berlíně promoval, 1863 složil státní zkoušky – a do roku 1866 vyučoval na jednom z místních gymnázií. Také Martin byl bohatě zapojen do středoevropské oborové sítě.²² Brzy po svém příchodu do Prahy se začal podílet na činnosti pražského Spolku pro dějiny Němců v Čechách (*Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen*),²³ pomáhal vyvracet Palackého soudy představující německé středověké písemnictví na území Čech jako fragmentární soubor nepodstatných počinů. Zkoumání staroněmeckých památek české provenience dokonce vyhradil soukromý pondělní seminář ve svém bytě (o 8–10 účastnících).²⁴ Získal mladé spolupracovníky, jeho byt se stal místem „transferu“ – osvojování pojmů, procedur, metody, „explicitně a implicitně (např. skrze výklad, názornou demonstraci a imitaci) zprostředkovaných *postupů*, zahrnujících rozličné vědecké činnosti – od pozorování (textů, kontextů a text-kontextových konstelací) až ke způsobu citování“ (Klausnitzer 2011a, s. 27). Činnost Martinova kruhu rezonovala i v německém zahraničí – viz poznámku Maxe Røediger v úvodu podrobné kritické recenze Knieschkovy edice textu *Ackermann*

- 16** List založený v roce 1880 Schererem a Mommsenem (srov. Müller 2010, s. 147) byl pravděpodobně jedním z předobrazů Masarykova *Athenaeu* – srov. zmínku o „německém listu literárním, vycházejícím v Berlíně“ –, který ovšem na rozdíl od *Athenaeu* „zanedbává literatury slovanské“ (T. G. Masaryk: Vysvětlivky k programu, *Athenaeum* 1, 1883/1884, č. 2, 15. 11. 1883, s. 62–63, zde s. 63).
- 17** V části Schererovy pozůstalosti uložené v berlínské Staatsbibliothek se dochoval jeden dopis, který Schererovi adresoval Carl Stumpf (Smíchov, 30. 12. 1881; Staatsbibliothek Berlin N. 166 /Wilhelm Scherer/).
- 18** Hedda Sauer: *Vzpomínky na rodinu*, strojopis, LA PNP, f. Hedda Sauer.
- 19** V neuspořádané pozůstalosti Alfreda Ludwiga (LA PNP, 414/07) se dochoval diplom z roku 1855, dokládající Ludwigovo berlínské studium, podepsaný M. Hauptem. Tamtéž lze číst také dopisy, jež Ludwigovi adresovali jednak indolog, od roku 1867 řádný profesor berlínské univerzity Albrecht Weber (1825–1901; korespondenční lístky ze sedmdesátých a osmdesátých let) a jednak orientalista, znalec sanskrtu Paul Deussen (1845–1919; korespondenční lístky z let osmdesátých), v letech 1881–1889 soukromý docent a posléze mimořádný profesor na berlínské univerzitě, od roku 1889 profesor na univerzitě v Kielu.
- 20** *Die Deutsche Morgenländische Gesellschaft 1845–1895. Ein Ueberblick*. Leipzig, Commission bei F. A. Brockhaus 1895, s. 86. Jejímí členy se v dalších letech stali např. Jacob Tauber (1884, Moravský Přerov), Rudolf Dvořák (1888, Praha), Josef Zubatý (1889, Praha), Wenzel Gerber (1890, Praha, Německá univerzita), Jaroslav Sedláček (1892, Praha).

- 21** Srov. Johann Kelle: *Otfrieds von Weißenburg Evangelienbuch. Erster Band. Text und Einleitung*, Regensburg 1856, s. VI.
- 22** Martinovy úzké styky s berlínskými pedagogickými badateli dokládá například Steinmeyerova poznámka v dopise adresovaném Schererovi z Berlína: „Martin je nyní zde, dnes v poledne jsem s ním byl u Müllenhoffa“ (dopis z 24. března 1874, Scherer – von Steinmeyer 1982, s. 44). Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek v Göttingen kupř. chová 4 Martinovy dopisy adresované Schererovi (z let 1876–1877), intenzivně si Martin dopisoval s Eliase von Steinmeyer (dopisy z let 1869–1907, Universitätsbibliothek Erlangen).
- 23** V roce 1887 byl Martin jmenován čestným členem spolku. K ediční činnosti Martinova kruhu srov. též Vodrážková-Pokorná 2007, s. 174–176.
- 24** K fenoménu „semináře“ srov. Danneberg 2012.

aus Böhmen:²⁵ Roediger upozornil na Martinův germano-bohemikální projekt, odkazuje k Martinovu článku v *Anzeiger für deutsches Alterthum und deutsche Litteratur*²⁶ – zásadnímu přehledu dějin německého středověkého písemnictví české provenience současně s bilancí jeho dosavadní filologické reflexe. Martin byl zároveň respektován i na české straně. Redakce Muzea království Českého (patrně Josef Emler) uvítala dvě práce, vzniklé v Martinově pracovním kruhu slovy: „Spolek pro dějiny Němců v Čechách obrátil mimo jiné pozornost svou k středověké literatuře německé v Čechách a ustanovil se na tom, památky duševní činnosti Němcův ve vlasti své sebrati a veřejnosti podati. Vedení celého podniku svěřeno síle k tomu nad jiné povoláné, druhdy prof. na zdejších vysokých školách Arnoštovi Martinovi.“²⁷ Pisatel uvítal započatý ediční podnik, který pobízí „literární historiky naše“, aby bedlivě, svědomitě a nestranně zvážili zejména Knieschkovy diskutabilní závěry.²⁸ Pražské pracoviště v Martinovi poté, co v létě 1877²⁹ po Schererově odchodu do Berlína nastoupil na uprázdněné místo ve Štrasburku, ztratilo iniciativního, nadaného a respektovaného vědce a pedagoga.

Právě v Martinově knihovně Wendelin Toischer (1855–1922) našel opis rozsáhlé epické skladby *Wilhelm von Wenden* Ulricha von Eschenbach – básníka žijícího u dvora českého krále Václava II. –, jejíž edicí již v roce 1876 upoutal pozornost.³⁰ V době, kdy Gebauer dlel krátce v Berlíně (leden 1879), pobýval tamtéž i Toischer, který zde od října 1878 navázal na svá pražská studia, která zakončil v červnu 1877

- 25 Max Roediger [Berlin, 22. 3. 1878]: Der Ackermann aus Böhmen, Herausgeben und mit dem tschechischen Gegenstück Tkadleček verglichen von Joh. Knieschek. Prag, *Zeitschrift für deutsches Alterthum* 22, 1878, č. 2, s. 352–358. Knieschkovu práci recenzoval např. i Hans Lambel – v Literární příloze *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 16, 1877/1878, Literarische Beilage, s. 25–27.
- 26 Ernst Martin: [Praha, 24. 1. 1877]: Bibliothek der mhd. Litteratur in Böhmen, *Anzeiger für deutsches Alterthum und deutsche Litteratur* 3, 1877, sv. 2, duben, s. 107–118.
- 27 R.: Bibliothek der mittelhochdeutschen Literatur in Böhmen, herausgeben von Ernst Martin. a) Wilhelm von Wenden. Ein Gedicht Ulrichs von Eschenbach. Herausgeben von Wendelin Toischer. Prag 1876, b) Der Ackermann aus Böhmen. Herausgeben und mit dem tschechischen Gegenstück Tkadleček verglichen von Joh. Knieschek. Prag 1877, *Časopis Musea království Českého* 51, 1877, č. 4, s. 665–666.
- 28 Srov. Jan Gebauer: Der Ackermann aus Böhmen, *Listy filologické a paedagogické* 4, 1877, č. 2, s. 314–317; Gebauer popsal edici a věnoval se dále zejména Knieschkovu tvrzení o odvozenosti českého *Tkadlečka* od německojazyčné skladby, registroval „důvody“, některé z nich problematizoval. Obecně nicméně respektoval Knieschkovu práci jako plodný příspěvek k úpravě „dat literárně historických“.
- 29 Naopak pražská univerzitní orientalistika získala právě v tomto období významnou posilu v Maxi Grünertovi (akta k jeho habilitaci v oboru „orientálních jazyků“ a také rozvrhy prvních přednášek počínaje jarem 1877 – A UK, NU, k. 10, osobní spis – Max Grünert; v řízení rozhodovala komise ve složení A. Ludwig, I. Kaempfer a J. Kvíčala).
- 30 *Wilhelm von Wenden. Ein Gedicht Ulrichs von Eschenbach*, ed. Wendelin Toischer. Praha, Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1876 [Bibliothek der Mittelhochdeutschen Litteratur in Böhmen, red. Ernst Martin, sv. 1]. E. von Steinmeyer Toischerovu edici zmínil hned rok nato v rámci hesla *Ulrich von Eschenbach* v *Allgemeine deutsche Biographie* (sv. 6, 1877, s. 340).

promocí³¹ a v prosinci 1877 je potom doplnil zkouškou, jež mu umožnila vyučovat na středních školách německou a klasickou filologii (Bok 2006). V Martinově germanistickém semináři – vzpomínal později Toischer – byla pozornost věnována „romancím a baladám; Lessingovi a dramatu jeho doby; Schillerovým filozofickým básním a estetickým pojednáním; v každém letním semestru středohornoněmeckým textům (za pomoci cvičebnic Müllenhoffovy a Pfeifferovy).“³² Toischer nejel do Berlína jako neznámý student: kromě výše zmíněné edice také v roce 1878 otiskl v *Zeitschrift für deutsches Alterthum* fragment objevený v knihovně premonstrátského kláštera na Strahově – rukopisný opis části epické básně Wolframa von Eschenbach *Willehalm*.³³

- 31 A UK, *Rigorózní protokol filozofické fakulty něm. univ.* 24. 3. 1877 – 18. 12. 1913. Toischer obhájil práci *Ulrich von Eschenbach und sein Werk*, 20. dubna 1877 složil rigorózní zkoušku v oboru klasické filologie a starších dějin, 8. června potom z filozofie.
- 32 Wendelin Toischer: Ernst Martin, *Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 49, 1911, seš. 3, s. 269–277, zde s. 271. Srov. též Wendelin Toischer: Johann Knieschek, *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 30, 1891–1892, seš. 2–3, s. 297–302, zde s. 297–298, případně Bok 1992.
- 33 Wendelin Toischer: [Smíchov]: Bruchstück einer Hs. von Wolframs Willehalm, *Zeitschrift für deutsches Alterthum* 22, 1878, sv. 1, s. 237–242. V témže svazku publikoval edici rukopisu nalezeného v severočeských Vejprtech (Weipert) také další Martinův žák – Alois Hruschka [Praha, duben 1877]: Über eine Handschrift in Privatbesitz, *Zeitschrift für deutsches Alterthum* 22, 1878, sv. 1, s. 78–82. Srov.: „Martin mi poslal také jednu maličkost svého žáka Hruschky a jiné věci dal k posouzení“ (Erlangen, 28. 4. 1877, Scherer – von Steinmeyer 1982, s. 101).

Karl Müllenhoff, Wilhelm Scherer

V Berlíně Toischer pobyl dva semestry.³⁴ Ve stejné době tam žil jediný další student, u jehož jména stojí v *Amtliches Verzeichnis des Personals und der Studierenden* atribut „Böhmen“, a sice historik Karl Ringhoffer (imatrikulován již na podzim 1875). V Berlíně tehdy studoval také vídeňský rodák Jakob Minor (1855–1912), který své zážitky bohatě vypsál v listech adresovaných vídeňskému příteli – Augustu Sauerovi. „Jeden Čech [ein Böhme] je tu také: Dr. Toischer z Prahy, žák Martinův,“ oznamoval Minor 16. listopadu 1878.³⁵ Dá se doložit, že Toischer vídal Scherera i Müllenhoffa.³⁶ Nedochoval se bohužel soupis přednášek a cvičení, jež si zapsal, a tak lze pouze nastínit, jaké možnosti se mu nabízely. Karl Müllenhoff (1818–1884) přednášel jednak o *Nibelungen Nôt*, jednak o písních *Eddy*, krom toho vedl tzv. „německá cvičení“,³⁷ v letním semestru 1879 potom pojednával „německou gramatiku“, věnoval se staroněmecké metrice a výkladu písní Walthera von der Vogelweide. Především však Müllenhoff jako by přicházel z jiných časů – setkání s ním znamenalo setkání s „mistrem“ –, srov. jubilejní dvoulist *Dem Meister* ze září 1878, podepsaný jeho „žáky a ctiteli“ (mimo jiné Martinem, Minorem, Roedigerem, Sauerem, Schererem, E. Schmidtem).³⁸ Ve zdravotní zprávě Müllenhoffa označili za pedagoga, který jim ukázal, že lze propojit „obezřetnost a odvahu, pečlivost a fantazii, [...] přísnou práci a dalekosáhlou kombinaci, [...] pozorování a srovnávání, pronikavost a šíři [...] německé a klasické, formální a reálnou filologii“. O několik let později bude Roediger Müllenhoffa traktovat – na pozadí představy jeho osiřelého domu – jako více než „vědeckého otce“ pomyslné ger-

³⁴ V Berlíně počátkem roku 1879 vznikl Toischerův posudek Jirečkovy edice tzv. *Dalimilovy kroniky*. Toischer se v něm velice podrobně (a s mnoha výhradami vzhledem k jeho prezentaci) věnoval staroněmeckému (prozaickému) překladu kroniky a několika dalším staroněmeckým fragmentům, jež Jireček do edice včlenil, srov. Wendelin Toischer [Berlin 3. 1. 79]: Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila. Di tutsch kronik von Bohemiant (Fontes rerum Bohemicorum tom. III 1–3), vydal Josef Jireček, Prag 1878, *Anzeiger für deutsches Alterthum und deutsche Litteratur* 5, 1879, sv. 4, září, s. 348–358.

³⁵ Faerber 2004, s. 344–354, zmínka o Toischerovi na s. 346. Počátkem roku 1879 Minor publikoval pod pseudonymem Junius ve vídeňském týdeníku *Literatur-blatt* sérii „berlínských dopisů“ (*Berliner Briefe*), reflexi dění na berlínských divadelních scénách.

³⁶ Srov. životopis předložený habilitační komisi 14. 2. 1896 (habilitace pro obor pedagogika), A UK, Prof. Dr. Wendelin Toischer; Toischer je tu výslovně v souvislosti s pobytem v Berlíně označen za „žáka Müllenhoffova, Schererova“.

³⁷ *Verzeichniss der Vorlesungen welche auf der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin im Winter-Semestr vom 16. October 1878 bis 29. März 1878 gehalten werden*, s. 18–19; i v dalším budu, co se týče evidence nabízených přednášek a cvičení, vycházet z údajů rozptýlených v příslušných svazcích této série.

³⁸ Universitätsbibliothek Erlangen, f. Elias von Steinmeyer, Ms 2616, *Drücke zur Ehrung und Würdigung des Werkes von Karl Müllenhoff*.

manistické rodiny.³⁹ Současně to byl právě Müllenhoffův názor (zakotvený v přesvědčení o klasické filologii jako základu jakékoli filologické práce), jež vedle byrokratických a ekonomických okolností brzdil vznik samostatného germanistického semináře na berlínské univerzitě – a Scherer vůli svého učitele a kolegy respektoval (Höppner 1987a; Müller 2010, s. 151).

Scherer do Berlína přišel v létě 1877. Jeho příchod tehdy přilákal celou řadu pozoruhodných studentů a mladých badatelů: 29. října 1877 se k účasti v Schererových „germanistických“ cvičeních přihlásili „stud. phil.“ Edward Schröder a „Dr. phil.“ August Fresenius, 30. října potom „Dr. phil.“ August Sauer, 2. listopadu „stud. phil.“ Paul Schlenther – a sice korespondenčním lístkem, zaslaným přímo na profesorovu adresu (Heydtstraße 1a).⁴⁰ V době Toischerova pobytu Scherer dokončoval – za přispění Jakoba Minora, Ericha Schmidta a Maxe Posnera – knihu komentářů k drobným textům mladého Goetha.⁴¹ Uplynulo již takřka deset let od chvíle, kdy do své metodologické úvahy nechal vplýnout optimistické přitakání silokřivkám přítomnosti, jež si však měly vyžádat nový jazyk:

Ptáme se, kde jsou ty skutečnosti, jimž se otevře nové porozumění? S pěknými míněnými, duchaplnými slovy, všeobecnými frázemi si nepomůžeme. Chceme dílčí průzkumy, jimiž spolehlivě poznáný jev bude přiřazen k působícím silám, které ho přivolaly k bytí.

Přikládat toto měřítko jsme se naučili od přírodních věd. A tím jsme dospěli do bodu, kde se vyjevuje samotná Signatura temporis. Táž síla, jež k životu probouzí tramvaje a telegrafy, táž moc, která vyvolala neslýchaný rozkvět průmyslu, znásobila pohodlnost života, zkrátila války, mohutně zkrátka pokročila, co se týče panství člověka nad přírodou – tato síla řídí také náš duchovní život: učinila konec dogmatům, proměnila vědy, otiskla se v poezii. Přírodní věda táhne jako triumfátorka na vítězném voze, na němž sedíme my všichni.

Nikoli jen s ohledem k řadě důležitých úloh duchovních věd je třeba žádat pomoc přírodovědného bádání: celý charakter vědecké práce se proměnil [...]

Svědomitě prozkoumání skutečného je prvním a nevyhnutelným požadavkem. Ale jednotlivá fakta jako taková pro nás ztratila na ceně. To, co nás zajímá, je spíše zákon, který se v nich projevuje. Odtud mimořádný význam, který také ve zkoumání duchovního života nabyly učení o nesvobodě vůle, o přísné kauzalitě.⁴² (Die neue Generation, 1870)

Felix Vodička v roce 1942 představil Scherera jako zástupce „literárního dějepisu v období pozitivismu“, v jehož čelo postavil Hippolyta Taina, zdůrazňuje

³⁹ Max Roediger: *Worte gesprochen am Grabe Karl Müllenhoffs bei Übergabe seines Denksteins an die Familie den 19. Februar 1885*, tamtéž.

⁴⁰ Staatsbibliothek Berlin, Nachlass 166 (Wilhelm Scherer), 235.

⁴¹ *Aus Goethes Frühzeit. Bruchstücke eines Commentares zum jungen Goethe*. Strassburg, 1879.

⁴² Wilhelm Scherer: *Vorträge und Aufsätze zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland und Österreich*. Berlin 1874, s. 411–412.

význam jeho úvodu k *Dějinám literatury anglické* (1864). Scherera označil za zakladatele „celé vědecké školy“, balancující mezi „konstruktivním úsilím o celek literatury nebo osobnosti“ a „filologickým smyslem pro „detail“, „touhou po přesnosti a úplnosti“ v dílčích pracích (Vodička 1942, s. 317, 323). Hodnocení Scherera jako ryze prototypické figury „pozitivistického“ přístupu k písemnictví a jeho dějinám bylo nicméně v posledních desetiletích – právě spolu s pojmem literárněhistorického pozitivismu – podrobeno komplikující, odstiňující a doplňující revizi.⁴³

Jakob Minor v roce 1886 vzpomínal: „Pevně a neotřesitelně tu stál Karl Müllenhoff jako mocné dubisko [...] Jeho učená, avšak formálně nemotorná povaha našla ve svém žáku Schererovi šťastné doplnění.“ Scherera Minor líčil jako entuziastickou, pohyblivou bytost, nezanedbávající při přísných vědeckých nárocích zákony krásné formy.⁴⁴ Nepominutelné svědectví⁴⁵ o tehdejší Schererově zjevu podal ve svých pamětech anglista Alois Brandl (1855–1940; v letech 1884–1895 působil v Praze,⁴⁶ poté dlouhá léta vedl anglistiku v Berlíně). Brandl přišel do Berlína z Vídně na jaře 1878, motivován mimo jiné pochvalnými zmínkami o Schererovi, jež do svých přednášek vplétal Schererův někdejší učitel Richard Heinzel (1838–1904), a studoval zde ještě i v době Toischerova pobytu.⁴⁷ Scherer byl podle Brandla „hlavním exponentem“ pocitu velkoněmeckého rozmachu, který tehdy oživoval berlínské intelektuální prostředí.

Jednoho květnového rána v osm hodin začala v pochmurném přízemním univerzitním sále jeho goethovská přednáška, a nebyli zde jen studenti, nýbrž – což bylo neobvyklé – pánové ze společnosti s kravatami a sponami diplomatů. Vstoupil muž střední postavy, světáckého ošacení i postoje, avšak s vážnou učenou hlavou, černé vlasy jednoduše dozadu zčesané, energie v každém pohybu; klidný, pevný pohled držel ohnivého ducha na opratích. Nejprve uctivě pozdravil skupinu pánů a vystoupil na pódium [...] Žádného profesora literatury jsem před ním neviděl tak pronikat ke klíčovému problému oboru, totiž jak vzniklo básnictví. (Brandl 1936, s. 113)

- ⁴³ Například v pracích Jürgen Sternsdorff, Rainera Rosenberga, Wolfganga Höppnera či Hanse-Haralda Müllera (Sternsdorff 1979, s. 85–145; Rosenberg 1981, s. 101–116; Höppner 1993a, s. 192–210; Müller 2000). Srov. též Wyss 1999, s. 70–73.
- ⁴⁴ Jakob Minor: Wilhelm Scherer, *Deutsche Dichtung* 1, seš. 5, 1. 11. 1886, s. 123–124, zde s. 123.
- ⁴⁵ Srov. řadu zmínek o Brandlovi v dopisech, jež si na konci sedmdesátých let vyměnili Minor (z Berlína) a Sauer (z Vídně) – Faerber 2004, s. 324–396. V téže době studoval v Berlíně také Otto Brahm – i on psal o Schererovi jako o přednášejícím (Brahm 1915, s. 297, 301).
- ⁴⁶ Srov. Brandl 1936 (kap. *Prag. Ostern 1884 – Ostern 1888*), s. 202–217, viz též Brandlovy dopisy Adolfu Pichlerovi (Brandl – Pichler 1983, s. 144–199).
- ⁴⁷ Srov.: „Za studia na berlínské univerzitě, na které strávil rok po dosažení doktorátu vídeňského, přilnul zejména k W. Schererovi, jehož vlivem postoupil od pouhé knihopisné metody Schipperovy k vystižení literární osobnosti na pozadí celé doby“ (Trnka 1941, s. 411).

Dle Brandla Scherer během přednášek nejednou obracel pozornost k palčivým peripetiím přítomnosti: „tak začal mluvit o Praze jako rodišti spisovné němčiny, již by tam nyní nejrady vyhubili“ (tamtéž, s. 114, 115). Akcentace národního bytí a jeho rozvoje – vzpomínal Brandl – byly zásadními ingrediencemi Schererova literárněhistorického uvažování: „Literatura mu nebyla zábavou pro zahálčivé hodiny nebo příležitostí ke hrám důvtipu, byla mu nejušlechtilejším vyjadřovacím prostředkem a nejvlivnějším nástrojem vzdělávání národa, hlavní nositelkou a hlavní hybatelkou veřejného mínění“ (tamtéž, s. 117). Schererovo velkoněmectví ovšem nezahrnovalo složku antisemitskou: v lednu 1880 Scherer například – věren svému pojetí role intelektuála ve veřejné rozpravě⁴⁸ – vystoupil proti antisemitskému článku historika Heinricha von Treitschke.⁴⁹ Scherer vzhlížel k osvícenské tradici lessingovské; připomínán bývá jeho výrok z roku 1876: „Němci, kteří to s estetickým vzděláním svého národa myslí dobře, vycházejí z řecké školy. V Aténách je jejich duchovní vlast, nikoli v ponurých (kalných) hlubinách Rýna“ (Höppner 1987b, s. 183). Posláním filologie na ose Berlín–Výmar bylo dle Scherera svítit dílo Goethovo a Schillerovo jako potenciální výchovnou sílu; nicméně, jak upozornil Wolfgang Höppner, toto optimistické výchovatelské krédo lety chřadlo tváří v tvář silicím společenským trendům (teutonský šovinismus, dělnické hnutí).

- ⁴⁸ Srov.: „Politika a žurnalistika ve vysoké vědě: to bylo něco neobvyklého a mnohé běžné učence to dráždilo. Ale Scherer rozvíjel své moderní národní zásady také v soukromých hovorech a deníkových článcích“ (Brandl 1936, s. 118). Míšení sfér patrně stálo také v základu několikaletého nesouladu mezi Schererem a jeho učitelem a přítelem Müllenhoffem, jehož počátek Brandl klade právě do prvních let Schererova berlínského pedagogického působení. Krom Scherera a Müllenhoffa Brandl v pamětech výrazněji portrétuje též anglistu Julia Zupitzu. K etablování anglistiky na půdě berlínské univerzity srov. Bott 2010 (kap. „*Shakespeare hat für mich nur ein sprachliches Interesse*“. Von der Mediävistik Julius Zupitzas zur anglistischen Kulturkunde Alois Brandls), s. 359–370.
- ⁴⁹ Srov.: „Hovořím jen jako Němec, a hovořím v této souvislosti o tom, proč je pro nás otázka tolerance otázkou kulturní a proč k mému životnímu poslání náleží vzdorovat v tradici našeho klasického vzdělání, nakolik je to v mých slabých silách, domýšlivému pokolení“ (Wilhelm Scherer: Skizzen aus der älteren deutschen Litteraturgeschichte. Kreuzzüge und Toleranz, *Neue Freie Presse*, 20. 1. 1880, s. 1–4, zde s. 4). V listopadu 1880 Scherer podepsal petici – iniciovanou Theodorem Mommsenem – dovolávající se ideje tolerance v duchu Lessingově (Erklärung, *National-Zeitung*, 14. 11. 1880), srov. Sternsdorff 1979, s. 215–219, též Schererův dopis Mommsenovi z 12. 11. 1880 (Scherer 2005, s. 281–282).

1879–1882 Řídká filologická linie

Do Čech se Toischer vrátil v létě 1879.⁵⁰ Na podzim téhož roku začal jako suplent vyučovat na německém státním staroměstském gymnáziu a od září 1880 do léta 1883 působil na státním gymnáziu ve Wiener Neustadt, poté byl povolán zpět do Prahy, dalších šestnáct let vyučoval na německém státním gymnáziu Na Příkopech (Bok 2006, s. 47). Připravil řadu textů, jež ho měly etablovat v rámci disciplíny – specifického „regionu diskurzu“ (Foucault 1994, s. 20).⁵¹ V roce 1880 publikoval pojednání *Über die Alexandreis Ulrichs von Eschenbach*⁵² – jako předzvěst své budoucí edice této skladby (*Alexander von Ulrich von Eschenbach*. Tübingen, 1888). Bez jakéhokoli úvodu se zde zapojil do dosavadních spekulací o „hlavních zdrojích“, tj. pretextech Ulrichovy básně: porovnal její „partie“, „scény“, kompozici atd. s fakturou *Alexandreidy* Guelthera de Castellione, svou analýzu na několika místech rozvinul tvrzeními o Ulrichově záměru (vzhledem k běžným očekáváním dobového publika) a ozvěně jeho „osobních prožitků“, znalostí v textu. Figuru básníka pak propojil s prostředím dvora českého krále Přemysla Otakara II., resp. jeho syna Václava II. Právě momentem rozlišení Ulrichova specifického vkladu a starších vlivů evropského písemnictví se Toischer takřka stal konstruktérem jedinečné básnické osobnosti, ovšem v limitech tehdejšího stavu vědění: fakticitu jedinečného nutně (vzhledem k hradbě staletí oddělující historika a básníka) nahrazovaly již vypracované skutečnosti sociální povahy (historiografické teze o určité epoše, určitém prostředí a jeho pravidelnostech). Toischer tímto i dalšími příspěvky k odborné rozpravě vycházel jistě vstříc určitému standardu (úzu), jež si osvojil nejpozději v době pražských studií pod inspirativním dohledem Ernsta Martina. Soubor dílčích sond později zhodnotil v pozoruhodné přehledové stati *Zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur in Böhmen*, vycházející na přelomu osmdesátých a devadesátých let na pokračování v *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen*, resp. v kapitole pro publikaci *Deutsche Arbeit in Böhmen* (Berlin, 1900, s. 133–156).

⁵⁰ 19. srpna 1879 adresoval Johann von Kelle z cesty do Kitzbühelu Schererovi dopis, v němž litoval, že se nemohli spolu setkat v Praze, odkud mu Scherer poslal pohlednici. Dopis začíná řadu Kelleho dopisů Schererovi, jež se dochovala v Schererově pozůstalosti uložené v archivu Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften (dále B-BAW, f. Wilhelm Scherer /č. 554/) – autor tohoto textu připravuje edici této korespondence.

⁵¹ Podnětnou revizi pojmu diskurz podnikl nedávno Ralf Klausnitzer (2006).

⁵² Vyšlo v *Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften* 97, 1880, seš. 2, s. 311–408; poté zvlášť: Wendelin Toischer: *Ueber die Alexandreis Ulrichs von Eschenbach* (Wien, 1881); srov. zprávu o této práci v *Deutsche Litteraturzeitung* 2, 1881, č. 16, 16. 4. 1881. sl. 615 (bez podpisu) – charakterizující ji jako potřebnou pre-ediční, průpravnou studii.

Od podzimu 1879 do léta 1880 studoval v Berlíně jako „filolog“ českobudějovický rodák Karl rytíř von Görner (1858 – Linz 1924), navazuje na léta vzdělávání v Praze a Vídni. Doporučením jej vybavil Kelle – v dopise Schererovi z 2. 10. 1879: „Doručitel těchto řádek Karl Goerner, syn zdejšího disciplinárního advokáta [Zuchtsanwaltes], se vydává do Berlína, aby pokračoval ve svých germanistických studiích, chce se věnovat zejména novější literatuře.“⁵³ Na podzim 1882 Görner v Praze obhájil doktorskou práci o Josefu von Sonnenfels, práci posoudili Johann Kelle a Otto Keller.⁵⁴ Později Görner působil v redakci *Prager Tagblatt*, od roku 1888 vedl politickou rubriku vídeňského deníku *Deutsche Zeitung*, v letech 1893–1920 byl šéfredaktorem listu *Tagespost*, vycházejícího v Linci.⁵⁵

Na jaře 1880 přibyli do Berlína matematik Ludwig/Ludvík Kraus⁵⁶ a Viktor Langhans (nar. 1848 v Polné) – c. k. gymnaziální profesor, autor knižního pojednání *Ueber den Ursprung der Nordfriesen* (Wien, 1879), o němž s mnoha výhradami počátkem roku 1880 referoval Karl Müllenhoff.⁵⁷ Pro řadu *Die Länder Oesterreich-Ungarns in Wort und Bild* (red. Friedrich Umlauf) Langhans – částečně snad ještě v době berlínského studia – připravil svazek nazvaný *Das Königreich Böhmen* (Wien, 1881). Na podzim 1880 si na berlínské univerzitě přednášky či cvičení vedle Krause a Langhansa zapsal i moravský filolog Theodor Gottlieb (1860 Brno – 1929 Vídeň), později významný pracovník vídeňské c. k. Hofbibliothek (Geldner 1964; Gottlieb do Berlína přišel z Vídne, roku 1887 bude promovat v Lipsku). Gottlieb i Langhans si přednášky a cvičení zapsali také na jaře 1881. Na podzim 1882 se v Berlíně imatrikuloval germanista Ernst/Arnošt Kraus.

⁵³ Johann Kelle Wilhelmu Schererovi, 2. 10. 1879, B-BAW, f. Wilhelm Scherer (č. 554). V listopadu adresoval Görner z Berlína A. Krausovi, spolužáku z gymnázia, lístek s úsečným vzkazem: „Podepiš! Poříd! Pošli!“ (Karl Görner Arnoštu Krausovi, 18. 11. 1879, A AV ČR, f. Arnošt Kraus; za upozornění na tento dokument děkuji V. Petrbokovi).

⁵⁴ A UK, FF NU, Rigorosní protokol filosof. fakulty něm. univ. 24. III. 1877 – 18. XII. 1913, č. 67. Jeho knihu, která vycházela z dizertace *Der Hans Wurst. Streit in Wien und Joseph von Sonnenfels* (Wien, 1884) recenzoval v *Athenaeum* (2, 1884/1885, č. 5, únor 1885, s. 151) Arnošt Kraus, bez výhrad a aniž by jakkoli zmínil pražské zázemí autora.

⁵⁵ Srov. heslo *Görner Karl von* (Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, sv. 2, 1957, s. 17–18 /nepodepsáno/).

⁵⁶ L. Kraus, později přispěvatel Masarykova *Athenaea*, studoval v Berlíně až do léta 1882. V roce 1884 byl podán návrh na jeho jmenování mimořádným profesorem pražské české univerzity, Kraus však počátkem roku 1885 zemřel, srov. Eduard Weyr: Dr. Ludvík Kraus, *Athenaeum* 2, 1884/1885, č. 5, únor 1885, s. 140–141. Kraus v Berlíně především věnoval pozornost přednáškám Karla Weierstrasse a Leopolda Kroneckera; srov. mj. dobrozdání z 2. 5. 1884 podepsané Augustem Seydlerem, Vincencem Strouhalem a Fr. Josefem Studničkou jako garanty navrhované Krausovy mimořádné profesury na české filozofické fakultě: „A že právě 5 semestrů poslouchal epochální přednášky nestora německých matematiků, prof. Weierstrasse, a tím u pramene čerpal poučení o moderním pokroku nauky funkční, dodává mu kvalifikace zajisté vzácné“, s. [3]; A UK, Doc. Dr. L. Kraus.

⁵⁷ *Anzeiger für deutsches Alterthum und deutsche Litteratur* 6, 1880, sv. 1, leden, s. 86–87.

1882–1883 Arnošt Kraus

Na začátky svých studií v Praze Kraus (nar. 1859) vzpomínal: „Hlavním mým učitelem byl Johann Kelle, elegantní pán, liberál, velký učenec, ale prožíval právě jalovou periodu jako vědec i jako učitel. Krátce potom starý lev zase zatřásl hřívou, ale za naší doby rád vynechával přednášky a ani v semináři nebyl příliš povzbudivý“ (Kraus 1931, s. 103). Kelle tehdy přednášel novohornoněmeckou grammatiku, věnoval se „slovesu ve středohorní němčině“ a interpretaci Hartmannova *Iweina* a dále německé mytologii. Na podzim 1880 se Kraus poprvé v rámci výuky (nad Waltherem von der Vogelweide) setkal s germanistou, soukromým docentem a současně profesorem německého vyššího gymnázia na Malé Straně, „důkladným a poctivým“ Hansem Lambem (1842–1921). Vzpomínka na Lambela Krause později přiměla pojmenovat napětí rozdělující germanistickou scénu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století.

Podle Krause se Lambelovi, toužícímu po profesuře na některém ze středoevropských pracovišť, dostalo v sedmdesátých letech pramalé podpory jeho kolegů Martina a Kelleho, kteří mu nebyli ochotni odpustit „hříchy“ proti

posvátnému duchu lachmaniánské školy [...] mnoha germanistům se v sedmdesátých a osmdesátých letech nevedlo lépe. Písnová teorie Karla Lachmanna, která Píseň Nibelungů nechávala vyrůstat z dvaceti původně samostatných lidových skladeb, podobně jako to tvrdila wolfovská teorie o Homérových dílech, měla své odpůrce v Holtzmannovi a Zarnckem, které dědici mistra, Haupt, Müllenhoff a jejich žáci, co nejprudčeji potírali.⁵⁸
(Kraus 1921)

Lambel kromě toho sdílel ideu propagovanou jeho vídeňským učitelem a zakladatelem časopisu *Germania* Franzem Pfeifferem (1815–1868), jež se obracela proti „vyšší filologii berlínské školy“, tj. nakládání s díly středohornoněmeckého písemnictví jako s předměty exkluzivního studia, a nakonec vyústila ve speciální řadu, prostředkující tato díla širšímu publiku (*Deutsche Classiker des Mittelalters*; Lambel zde vydal roku 1872 soubor *Erzählungen und Schwänke. Mit Wort- und Sacherklärungen*).

⁵⁸ Rukopis tohoto nekrologu se dochoval v pozůstalosti Arne Laurina (LA PNP). Srov. Adolf Holtzmann [1810–1870]: *Untersuchungen über das Nibelungenlied*, Stuttgart 1854; k Holtzmannově, resp. Zarnckeově roli v dané polemice viz Wilhelm Scherer: Adolf Holtzmann, *Allgemeine Deutsche Biographie*, sv. 13. Berlin, 1881, s. 16–18, resp. Eduard Sievers: Friedrich Zarncke, *Allgemeine Deutsche Biographie*, sv. 44. Berlin, 1898, s. 700–706. Ke zmíněnému letitému napětí srov. např. i Neumann 1971, s. 86–101, Kolk 1990.

Pfeiffer, ještě Bech, Bechstein a především ztělesněný antilachmann a vydavatel pro masy ‚pan Bartsch‘ byli v klatbě a exkomunikováni, zatímco však tito ostatní na svých katedrách a ve své pevnosti, vídeňské Germanii, mohli berlínský posměch v klidu ignorovat, musel se Hornorakušan na univerzitě řízené Kellem a Ernstem Martinem do lachmanniánských vod obrnit, pykat za ostatní.
(Kraus 1921)

Na jaře 1881 odjel jednadvacetiletý Kraus nikoli do Berlína, nýbrž do Mnichova.⁵⁹ Vykročil do širého světa, podpořen přízní a radami, jimiž ho na cestu vybavil Johann Kelle:

[...] pohyboval jsem se v nejvybranější studentské a jiné společnosti zásluhou profesora Kella, jehož přízeň jsem si získal několika kolokvii. Profesor Kelle mi dal totiž na cestu dvě věci: dobrou radu, abych se zastavil v Řezně a neopomenul se podívat na Wallhallu, a dvě vizitky pro profesory Bernaysa a Hofmanna; Řezno mě nadchlo, na Wallhallu byl krásný výlet, ale vizitky mě nobilitovaly. [...] Kelle mě nikdy nezval na čaj, a Michael Bernays, hvězda mnichovské univerzity, nejen mě přijal do svého privatissima, cvičení (semináře literární historie ještě nebylo), která se konala v bibliotéce jeho velkopanského bytu na nádherné Ludwigstraße, ale pozval mě i na diner, kde jsem stoloval s elitou Mnichova; byli tu básníci Paul Heyse, Karl Stieler, Moritz Carriere aj.;⁶⁰ pil jsem šampaňské a poslouchal jedinečné předčítání z Fausta.
(Kraus 1931, s. 104–105)

Mnichovskou zkušenost Kraus i jinde zpětně vykládal jako cestu k navýšení sebedůvěry: „z Mnichova jsem se vrátil zcela jiný, než jsem tam šel. Přeplněná posluchárna Bernaysova to ovšem méně působila než cvičení v jeho bytě nebo malý kroužek, kterému v bytě mnohem prostším vykládal Parzivala starý Konrad Hofmann, tvořící ve své jihoněmecké prostotě a ‚gemütlichkeit‘ příkrý kontrast k impozantnímu Bernaysovi“ (tamtéž, s. 105–106). Kelleho přítel a někdejší mnichovský spolužák, profesor staroněmeckého a starorománského jazyka a literatury Konrad Hofmann (1819–1890)⁶¹ a vedle něho, jako profesor pro nové jazyky a literaturu, Michael Bernays (1834–1897): syn hamburského rabína, který v roce 1856 konvertoval k evangelickému vyznání, na mnichovské univerzitě působil od roku

⁵⁹ Srov. *Amtliches Verzeichnis des Personals der Lehrer, Beamten und Studierenden an der königlich bayerischen Ludwig-Maximilians-Universität zu München*, Sommer-Semester 1881, s. 47; jako Krausovo mnichovské bydliště je tu uvedena Karlsstr. 82/2.

⁶⁰ Erich Schmidt, který se v Mnichově zastavil na jaře 1881, referoval Schererovi: „Bernays ve svém paláci podával bujnou večeři, kde můj entuziasmus pro Heyseho, člověka, znovu vzrostl. Paní Bernays vypadá žalostně“ (Scherer – Schmidt 1963, s. 164–165). K setkání s Bernaysem srov. též: Arnošt Kraus: Zpověď bývalého orthografisty, *Naše řeč* 23, 1939, č. 7, s. 193–197, zde s. 195–196.

⁶¹ Svědectvím vazby mezi Kellem a Hofmannem je soubor Kelleho dopisů Hofmannovi z let 1884–1889 (Bayerische Staatsbibliothek, f. Konrad Hofmann). Srov. Karl Borinski: Konrad Hofmann, *Zeitschrift für romanische Philologie* 15, 1891, s. 277–281.